

Janusz Degler
Testament artystyczny Witkacego

Przypomniany przez Tomasza Pawlaka szkic *O artystycznym teatrze*, którego fragment opublikowała na podstawie rękopisu redakcja krakowskiego dwutygodnika „Listy z Teatru” (nr 7 z 1946 r.), ma swoją historię. Był to odczyt, który Witkacy ukończył 19 lipca 1937 i pt. *Czysta Forma w teatrze* wygłosił dwa tygodnie później (3 VIII) podczas „Wakacyjnych odczytów naukowo-literackich w Zakopanem poświęconych kulturze współczesnej”. Organizował je razem z Karolem Ludwikiem Konińskim i Jerzym Eugeniuszem Płomieńskim. W dniach 10-11 lutego 1938 na zaproszenie Związku Zawodowego Literatów Polskich miał na Uniwersytecie Jagiellońskim dwa wykłady: *O znaczeniu filozofii w krytyce literackiej* i *O teatrze artystycznym*. Prawdopodobnie wtedy zwrócili się do niego z propozycją współpracy Józef Czechowicz i Ludwik Fryde, którzy postanowili wydawać kwartalnik literacki „Pióro”. Czechowicz w liście do Juliana Przybosia wyjaśniał, że celem pisma będzie „przeciwstawienie się naturalizmowi”¹. Do współpracy zaprosili m.in. Czesława Miłosza, Zbigniewa Bieńkowskiego, Mariana Niżyńskiego, Jerzego Stempowskiego i Witkiewicza, który zaproponował im opublikowanie odczytu. Pierwszy numer „Pióra” ukazał się w czerwcu 1938. Oprócz tekstu Witkacego zawierał m.in. artykuł wstępny Frydego *Dwa pokolenia* o poezji Skamandrytów i pokolenia rocznika 1910, niezmiernie ważną rozprawę Stempowskiego o krytyce teatralnej pt. *Pełnomocnictwa recenzenta*, esej Miłosza *Zejsście na ziemię*, obszerną recenzję Frydego *Ferdydurke* Gombrowicza, szkic Jerzego Zagórskiego *Profil Apollinaire’a* i przekłady pięciu jego wierszy, jednoaktówkę *Bez nieba* Czechowicza².

Na tekst Witkacego zwróciła uwagę redakcja kwartalnika „Scena Polska”, zamieszczając obszerne streszczenie i dodając na końcu komentarz : „Pomimo wyłączności estetyki i filozofii Witkiewicza, oryginalności w ocenianiu przez niego dzisiejszej sytuacji (głoszenie końca sztuki w ogóle i teatru w szczególności) słuszność zasadniczej tezy przez nikogo chyba nie może być podana w wątpliwość. Przeciwnie, wydawało się nam właściwym dla propagandy idei teatru artystycznego opinię S. I. Witkiewicza w tej sprawie właśnie jako pisarza i myśliciela raczej zwalczanego, podać w możliwie najobszerniejszym wyciągu. To

¹ T. Kłak, *Czasopisma awangardy. Część II: 1931-1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 178.

² Reprint pierwszego i drugiego numeru „Pióra” (druk drugiego numeru został ukończony we wrześniu 1939 i nie trafił do czytelników), opublikował Tadeusz Kłak w: „Archiwum Literackie”, tom XXIV: *Źródła do historii awangardy*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981.

dobrze, że za teatrem artystycznym wypowiadają się przedstawiciele najbardziej przeciwnych obozów estetycznych”³.

Po zakończeniu wojny rękopis *O teatrze artystycznym* odnalazł Jan Leszczyński w piwnicy domu przy ul. Grójeckiej 40 w Warszawie, gdzie ukryty wraz z innymi rękopisami Witkacego przez Jadwigę Witkiewiczową przetrwał Powstanie Warszawskie. Przekazał go Wojciechowi Natansonowi, redaktorowi „Listów z Teatru”, który opublikował końcowy fragment tekstu z krótkim przypisem: „Stanisław Ignacy Witkiewicz, znakomity malarz, autor dramatyczny i teoretyk, zmarł tragicznie jesienią 1939 roku. Pozostały po nim rękopisy, z których jeden pt. *O artystycznym teatrze* został wydobyty z gruzów Warszawy. Drukujemy fragment tego rękopisu, zasługującego na baczną uwagę i opublikowanie w całości. Sądzymy, iż tezy Witkiewicza winny być przedyskutowane, odbiegają one w niektórych punktach od poglądów naszej redakcji”⁴.

W szkicu *O artystycznym teatrze* Witkacy po raz ostatni przypomina podstawowe założenia swego systemu estetycznego i teorii Czystej Formy w teatrze. Czyni to zwięźle i zrozumiale (za pomocą tzw. „rozumu chłopskiego”⁵), bez wdawania się w polemiki i unikając dygresji. Można uznać tę wypowiedź za jego testament artystyczny, którego najistotniejszym przesłaniem jest końcowe stwierdzenie: „Sztuka i eksperyment są to dwie niewspółmierne istności. W sztuce nie można próbować – musi się tworzyć, będąc, że tak powiem, zapiętym na ostatni guzik. Może wyjść knot mimo wszelkich wysiłków, ale ten wysiłek musi być dokonany do ostatka. Wtedy tylko można dokonać czegoś istotnego”⁶

³ Witkiewicz *o teatrze artystycznym*, „Scena” 1938, z. 4, s. 966-968 [opracował Czesław Wieteska]. Rozprawę Witkacego omówił Zygmunt Leśnodorski, *Witkiewicz o teatrze artystycznym*, „Czas” 1938, nr 50.

⁴ „Listy z Teatru”, Kraków 1946, nr 7, s. 1-2. Dalsze losy rękopisu nie są znane. Fragment maszynopisu (s. 45-48) znajduje się w Dziale Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej (sygn. 9475 IV). Zachował się egzemplarz korekty (Biblioteka Instytutu Badań Literackich, sygn. K. 15456). Wiadomo, że cały maszynopis z licznymi poprawkami posiadał prof. Julian Krzyżanowski (pod tekstem widniała dat: 19 VII 1937) – zob. Notę edytorską w: „Archiwum Literackie”, tom XXIV, s. 453.

⁵ S. I. Witkiewicz, *O artystycznym teatrze*. [w:] *Dzieła zebrane*. [Tom 9:] „Teatr” i inne pisma o teatrze. Opracował J. Degler, Warszawa 1995, s. 368-390.

⁶ Ibidem, s. 389.